

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Оксана Забужко

ШЕВЧЕНКІВ МІФ УКРАЇНИ.

СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Київ, "Абрис", 1997. - 144с.

Ця книга викликала неабиякий інтерес не тільки серед вузького кола інтелектуальної еліти, а й серед широкої громадськості. Це пов'язано насамперед з яскравою творчою особистістю автора — відомою письменницею, вдумливою і серйозною дослідницею у галузі культурології та філософії, а також з широкомасштабністю постановки й нетривіальністю підходу до теми дослідження.

Предметом рецензованої історіософської студії О. С. Забужко стала національно-консолідуєча міфологія на стадії переходу від релігійного до національно-секулярного світогляду. На основі широкого кола джерел, через оптичну систему міфологічного мислення автор відтворила дивовижний світ Шевченкового духу і слова, розшифрувала його символіку та культурний код. Розглядаючи роль і значення перевороту, що його здійснив Шевченко в історії української національної свідомості в дискурсі філософії української ідеї, О. С. Забужко запропонувала своє, цілком самобутнє й оригінальне розуміння, створеного Шевченком авторського міфу.

На відміну від Г. Грабовича, який розглядав Шевченкову міфотворчість виключно в синхронному, слов'янському контексті доби романтичного націоналізму, дослідниця аргументовано, на мій погляд, доводить, що "XX століття не тільки "не скасувало" духовної чинності власного Шевченкового міфу, розгорнутого довкола міфу України, а, навпаки, утривало його, зцементувавши масовим (та ще й ідеологічно "розколотим" всередині себе) культом самого Шевченка, тимчасом як наступне політичне життя "ляхів, чехів, сербів, болгар", тобто практично всіх народів Центральної та Східної Європи, втягнених у першій половині XIX століття у вир бурхливих націотворчих процесів, ошчадило їм, на відміну від України, колоніального приділу, а відтак мовби "звільнило" від вимушеної потреби стверджувати власне існування засобом фетишизації своїх романтичних "будителів" (с. 14–15). Отже, авторський національний міф виявляється позачасовим.

Розглядаючи феномен Шевченка у планетарному вимірі сучасної історії християнської цивілізації, О. С. Забужко виявила витоки й скрупульозно простежила історичну генезу національного авторського міфу. Це дало їй можливість визначити саму природу цього міфу в європейському типологічному контексті: від Дайте до Стріндберга. Такі міфи виникали внаслідок розпаду єдиного середньовічного — "транс'європейського", за визначенням автора, світогляду, в результаті партикуляризації загальнохристиянського міфу, їх поява була пов'язана з пробудженням національної самосвідомості й обумовлена потребою духовного санкціонування окремішності життєвого світу національних спільнот, що формувалися.

У цьому сенсі Шевченко постає перед нами як поет-пророк, дешифрувальник Божого послання. Здійснена ним "українізація" хрести-

ямського міфу, духовно виділяла українство з "общерусского" православія, роз'єднуючи транснаціональну спільноту, послідовно витворювану російською теократією в межах імперії впродовж майже двох століть. У цьому взаємозв'язку не можна не погодитись і з твердженням (як, на мене, надто обережним) дослідниці про те, що вироблений Шевченком міф виконував функцію вельми близьку до реформаційної.

Внутрішню структуру Шевченкового міфу О. С. Забужко розкриває через бінарну опозицію "Україна-імперія". Ця опозиція, підтверджена конкретними текстами, виявляється, наприклад, на рівні архаїчно-первісного побуту, як протистояння хаосу й космосу. Досконалим же символічним виявом Росії-Московщини, на думку дослідниці, є Петербург. Постате на кістках українських козаків, це місто виступає у Шевченка земним відповідником Пекла, втіленням метафізичного зла. На відміну від Києва-Граду Божого, Петербург є Градом Сатани, або у глибинному символічному вимірі виступає як місто-упир. Відтак, доводить дослідниця, "зв'язок його з Україною є, в перверсивному сенсі, "кровний": упиричний. Він і далі, в символічному сенсі, живиться українською кров'ю — одбираючи в Україні її дітей, котрі, вбираючись у "цинкові гудзики" на імперській службі й таким чином відпадаючи від національного тіла, не випадково перетворюються на п'явок, тобто й собі заражаються упиризмом (с. 67). Поділяючи таке розуміння петербурзького топосу в творчості Шевченка, зазначу, що окреслена О. С. Забужко вісь "Петербург — Київ" виглядає дещо схематичною. Цей сюжет варто було б розгорнути у бік сакрально-чистого світу Києва — "богохранимого" града, який у творчості Шевченка постає, як запримітила дослідниця, вербальною іконою й, додам, земним аналогом Небесного Єрусалима.

Важливо зазначити, що О. С. Забужко не відсікає міф України, створений Шевченком, від міфу його життя. Шевченко, як переконливо доводить дослідниця, підтвердив цей міф власною долею. Численні приклади, наведені автором, однак не повністю розкривають сам механізм перетворення власного життя поета на універсальний національно-культурний міф.

Завданням великої інтелектуальної привабливості завжди уявлялася мені міфологічна інтерпретація Шевченком української історії. Історизм Шевченкових писань тлумачився досі буквально, без врахування прихованих у них численних біблійних цитат, алюзій та референцій. Дослідження О. С. Забужко якраз спонукає розкодувати знакову систему світу "Кобзаря". Спостереження автора відкривають перспективу повніше осягнути, зокрема, місце і роль українського козацтва в історіософії Шевченка. Козаки у прочитанні О. С. Забужко його творчості постають "невинними злочинцями", котрі, прийнявши естафету "не-обхідного" (також і буквально — необхідного, того, яке не "обійти") зла в утвердженні субстанційної волі народу до свободи, заклали тим самим у національну долю "програму самознищення" (с. 136— 137). Засуджені на покуту, вони піднімуться із заклятих могил, коли очиститься колективна душа України й визволена Словом (Логосом) підніметься вона на височінь, недосягну для зла. Ознакою такої богообраності України є, на мою думку, мотив "ножів обоюдних" у вірші "Чигирине, Чигирине...", запозичений Шевченком з Книги Псалмів (Пс. 149, 4—9).

Відтворивши на рівні герменевтичної процедури діалектику й логіку Шевченківського міфу України, О. С. Забужко дійшла висновку про незмінність (аж до нашого часу) заданої Шевченком міфологічності української національної свідомості. У цьому сенсі не можна не погодитися з дослідницею, яка стверджує, що витворений Шевченком

міф України, ознаменувавши прихід модерної, національної свідомості й зародження якісно нової української еліти, відтак став своєрідним літературним аналогом Французької революції.

Звичайно, не всі положення та висновки, яких дійшла О. С. Забужко в рецензованій книзі, є безперечними. Вони, переконаний, стануть предметом жвавого обговорення й діаметрально протилежних оцінок не тільки "вузьких" шевченкознавців, а й істориків, філософів та літературознавців. Така провакативність дослідження О. С. Забужко, безперечно, буде сприяти подальшому осягненню й адекватному розумінню творчості Т. Шевченка.

В. М. РИЧКА (Київ)